

Oris glazbenoga života Križevaca s posebnim obzirom na 19. i 20. stoljeće¹

Lovro Županović, Zagreb

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 782

SAŽETAK

Među gradovima s višestoljetnim povijesno zajamčenim postojanjem u kojima je iz mnogih razloga razmatranje iole cjelovitijeg tijeka glazbenog života povezano s velikim poteškoćama, na prvom su mjestu (po svemu sudeći) Križevci. Dok se, naime, u drugim našim gradovima može sa stanovitom sigurnošću i kontinuitetom pratiti razvoj glazbenoga života ako ne od početka njihova spominjanja a ono bar od 16. stoljeća nadalje, dotle se o njemu u Križevcima može na osnovi sačuvane dokumentacije meritorno raspravljati tek od (zapravo druge polovice) 19. stoljeća. Dakako, moguće je za sâm grad Križevce naći takvih sitnih dokazanih "kamenčića" i do tog vremena, ali su oni vrlo rijetki i 'posijani' u diskontinuitetu. Bilo ih je moguće sakupiti sedam: dva pripadaju 17. stoljeću (postojanje orgulja u gradu u prvoj polovici tog stoljeća [1641.] i spominjanje imena orguljaša o. Euzebija Buzjakovića koji je živio između 1636. i 1689.; sačuvana misa s naslovom *Sacrum Crisiense Maius...* nepoznatog autora iz tog stoljeća), a pet u 18. stoljeću. To su: - uz glazbeničko djelovanje Križevčanina Tome Kovačevića (1664.-1724.)

- spominjanje orgulja u župnoj crkvi i orguljaša Martina Kernca,
 - postojanje orgulja i u pavlinskoj crkvi,
 - orguljaška služba o. Josipa Vog/s/pergera, umrlog 1735.,
 - postojanje orgulja i u kapeli Marijina Navještenja,
 - sačuvana (druga) Križevačka misa (*Sacrum Crisiense*) u C-duru nepozantog autora.
- U 19. stoljeću osnivaju se:
- Musik-Institut (1813.) s Glazbenom školom (=Glazbena učionica),
 - Gradska glazba (1871.) i
 - pjevački zborovi, od kojih je 'Zvono' (osn. 1864.) radilo do pred početak I. svjetskog rata.

Iz Križevaca je (u tom stoljeću) potekao i Albert Ognjan pl. Štriga (1821.-1897.), poznati ilirski glazbeni djelatnik, a uz križevačku regiju (Gornja Rijeka) vezani su dio življenja i smrt grofice Sidonije Rubido-Erdödy (1819.-1884.), prve hrvatske primadone.

Od druge polovice istoga stoljeća i kasnije nižu se brojni glazbenici, rođeni ili djelovanjem povezani za Križevce, te rad pjevačkog zbora 'Kalmik' (osn. 1899.) i Glazbene škole 'A. O. Štriga'. Među suvremenim istaknutim hrvatskim glazbenicima je u Križevcima rođen Dubravko Detoni (1937.), a obiteljskim vezama s tim gradom vezan je dirigent Vladimir Kranjčević (1936.).

Tako se onaj skromni glazbeni izvorčić, čiji smo tijekom stjecajem okolnosti počeli pratiti tek od 17. st., vremenom razvio u rijeku koje znakovitu veličinu valja respektirati.

Među gradovima s višestoljetnim povijesno zajamčenim postojanjem u kojima je iz mnogih razloga razmatranje iole cjelovitijeg tijeka glazbenoga života povezano s velikim poteškoćama, na prvom su mjestu (po svemu sudeći) Križevci. Jer: dok se u drugim našim gradovima može s kakvom-takvom sigurnošću i kontinuiranošću pratiti razvoj glazbenoga života ako ne od početka njihova spominjanja a ono bar od 16. stoljeća nadalje, dotle se o njemu u Križevcima može na osnovi sačuvane dokumentacije meritorno raspravljati tek od (zapravo druge polovice) 19. stoljeća. Dakako, moguće je za sâm grad Križevce naći takvih sitnih dokazanih »kamenčića« i do tog vremena, ali su oni vrlo rijetki i »posijani« u diskontinuitetu. referent ih je sakupio sedam: dva pripadaju 17., a pet 18. stoljeću; među njima za svako od tih stoljeća je i po jedna (višestavačna) misa vezana nazivom uz grad Križevce. O njima se u ovom trenutku može reći ovo:

1. Zasad prvi takav kamenčić je onaj o postojanju orgulja u gradu u prvoj polovici 17. stoljeća, naslućen u navodu J. Buturca uz godinu 1641. u njegovim *Regestama za spomenike Križevaca i okolice 1134.-1940.* o najstarijoj vizitaciji »s malo podataka«², a zajamčen i podatkom L. Šabana u njegovu tekstu *Glazba u franjevačkom samostanu u Varaždinu* iz 1981. godine o orguljaškoj službi u Križevcima o. Euzebija Buzjakovića (koji je živio između 1636.-1689.), dakle u tom stoljeću³ i sačuvanim djelom s potpunim naslovom na latinskom jeziku SACRUM CRISIENSE MAIUS VULGO S[ancti] JOANNIS EVANGELISTAE DICTUM. AUCTORE IGNOTO SAECULI XVII.⁴

Ne znajući (zasad) ništa više o o. Buzjakoviću, uputno je zaustaviti se na citiranom djelu, u stvari misi s uobičajenih šest stavaka (*Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*): ona, naime, ne samo što – uz djelovanje Buzjakovića – jamči za podatak o tadašnjem postojanju orgulja u gradu (a postojanje toga glazbala uvijek svjedoči o odvijanju glazbenog života na iole stručnoj razini) nego govori i o uvjetima koji su omogućili ako ne nastanak a ono izvođenje spomenute Mise u ovoj sredini i o njezinoj umjetničkoj vrijednosti.

Prvi koji je u naše vrijeme – po svemu sudeći 1916. godine – bio zapazio to djelo bio je istaknuti hrvatski glazbenik Franjo Dugan st. Izvornik na dva crtovlja sa zapsanom melodijom i pratnjom samo za lijevu ruku Dugan je obradio u dvije verzije, obje bez 3. stavka (*Creda*): za mješoviti zbor (sa solima) uz orgulje i za troglasni (ženski) zbor (takoder) sa solima i uz orgulje. Potom je u časopisu *Sveta Cecilija* 1917. objavio prvu verziju,⁵ poprativši je komentarom u kojem je, između ostaloga, naveo i ovo:

»Ova misa uzeta je iz rukopisa, koji se našao u franjevačkom samostanu u Varaždinu. Jedna je knjiga (veliki folio format) zbirka misa i moteta za glavne svetkovine. Zabilježena je samo melodija i basova dionica, a harmonije su označene brojkama (Generalbass). Po svemu

se vidi da je to bila pratnja za orgulje. Kako su izgledale pjevačke dionice, ne znamo; ali se može po kretanjama basa i harmonija vidjeti, da su pojedini dijelovi bili i polifoni i fugirani. (...) Osim te zbirke našla se u Varaždinu još jedna nešto manjega formata, koja ima zabilježeno 'Conventus Crisiense', dakle potiče iz franjev. samostana u Križevcima.

(...) U križevačkom rukopisu (...) mise imadu imena po svetkovinama. Tako npr. za misu našega priloga (u časopisu *Sv. Cecilija*, L. Ž.) navodi varaždinski rukopis: 'Sequitur Sacrum Crisiense Maius, Vulgo S. Joannis Evangelistae dictum', a križevački rukopis zove tu misu 'Missa S. Bernardini'.

(...) Misa našega priloga ima nešto baroka u stereotipnim kadencama, ali se odlikuje nježnom i glatkom melodijom, kakvu bi danas teško tko mogao stvoriti. Izvedba bi te mise bila laka, (...) jer melodija (...) je gipka (...).

Svoj opis djela i zbirki Dugan je završio iskazom kako je izradio svoju obradbu:

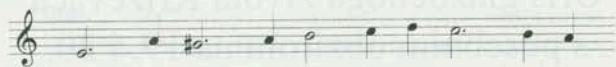
»Harmonije su ostavljene iste, koje zahtijeva original; rijetko gdje sam se usudio u tom što promijeniti. Srednje dionice sam izradio prema tim harmonijama, te sam nastojao, da i one budu melodijski što ljepše i zaobljenije.«⁶

Međutim, nije – između ostaloga – objasnio zašto je ispuštio *Credo*, treći stavak djela.

Tako (i nešto opširnije) Dugan prije gotovo osamdeset godina o *Misi*, za koju je svakako trebao dodati da je iz tehničkih razloga objavljuje bez *Creda*, budući da se tada moglo pomisliti da je skladana bez tog stavka. Tim bi upozorenjem bio, na primjer, olakšao pisanje ovog (djela) teksta, inače – koliko je poznato – prvog iole sustavnijeg prikaza o glazbenom životu Križevaca.

Veća križevačka misa pučki nazvana sv. Ivana Evangeliste. Nepoznatog autora [iz] XVII. stoljeća, kako u hrvatskom prijevodu glasi njezin naziv uključujući podatak o anonimnosti skladatelja i stoljeće njezina nastanka, dugo je vremena nakon Duganova objavljivanja ostala po strani. Zanimanje za nju tek je nedavno pobudio L. Šaban. Baveći se, naime, početkom prošlog desetljeća prije navedenom tematikom što se tiče franjevačkog samostana u Varaždinu, on je – došavši (bez da je objasnio na koji način) do obiju Duganovih verzija spomenute *Mise* – za nju zainteresirao rukovoditelje Varaždinskih baroknih večeri. To je 1982. godine rezultiralo izvedbom prve verzije (za mješoviti zbor uz orgulje) bez *Creda*, a dvije godine potom druge (verzije) s tim stavkom u (troglasnoj) obradbi A. Klobučara.

Ta *Misa*, kao i sve mise iz – prema Duganu – prve veće knjige, koju u Varaždinu 1993. god. nije bilo moguće pronaći, a koju je (1734.) ispisao orguljaš o. Konrad **Potočnik**, rađena je tehnikom monotematičnosti, što znači da joj svi stavci izniču iz iste tematsko/motivičke tonske građe koja se može iskazati ovim nizom:

U takvim se slučajevima, prema Šabanovu navođenju u spomenutom tekstu, »nipošto ne radi o ropskom ponavljanju uvodne fraze, nego se melodika manje ili izdašnije varira i transformira, a njezini se motivi u nastavku razrađuju, nadograđuju ili miješaju s novim tematskim materijalom, ali se uvijek nanovo citatima uvodne tematike potvrđuju.«

Nastavljajući kako je »Iduće sredstvo učvršćivanja jedinstva forme u ponavljanju završnih formalnih dijelova *Glorije* i *Creda* ('Amen'), *Sanctusa* i *Benedictusa* ('Osanna')« – što (dodaje referent) nije bitno jer tako su mise onodobno skladane – Šaban ističe i ovo: »Melodika (...) isključivo je dijatonska, ponekad još modalna, uz primjenu modulacija u najbliže srodne tonalitete.«⁷

Misa bi, kao i one koje je pregledao u sačuvanim zbornicama, po Šabanu mogla ići »u red onog umjetnički najplemenitijeg i najvrednijeg što nam je ostalo iz glazbene baštine baroknog razdoblja gornje Hrvatske.«⁸

Danas nije moguće izričito odgovoriti na pitanje je li *Misa* mogla nastati u Križevcima tijekom 17. stoljeća ili je u grad "uvezena" i u njemu (bila) izvedena. Što se tiče mišljenja potpisana, on je skloniji prvoj mogućnosti, jer drži da u kontekstu prije iznesenih zamčenih podataka njegovoj pretpostavci ima mjesta. Ali, smatra li se prihvatljivom jedino druga mogućnost (o izvođenju *Mise*), i ta činjenica sama po sebi ukazuje na glazbenu sposobnost i primjerenost križevačke sredine da sluša to djelo. A ono predstavlja opus zaista vrijedan naše pozornosti, koji bi trebalo što češće izvoditi i u crkvenoj i u (domačoj) koncertnoj praksi.

Na kraju razmatranja o "prvom" stoljeću (dokumentiranoga) glazbenog života u Križevcima dodati je ime i prezime (zasad) prve nominalno poznate osobe rođenjem potekle iz Križevaca, a povezane s glazbom. To je Tomo **Kovačević**, rođen polovicom spomenutog (1664.) a umro pri kraju prve četvrtine sljedećega stoljeća (1724.). Kao svećenik bavio se pisanjem djela povijesnog karaktera, a kao kanonik-kantor zagrebačke stolnice autor je knjižice *Brevis cantus gregoriani notitia (Kratka uputa u gregorijansko [koralno] pjevanje*, Beč, 1701.) U svezi s njom pripisuje mu se moguće uredništvo i prvoga pa i drugoga izdanja glazbenoga zbornika *Cithara octochorda*, objavljenoga u istom gradu 1701. odnosno 1723. godine.⁹

2. Vrstom podataka srodno s prethodnim stoljećem, ali njima nešto bogatije je 18. stoljeće. Tako:

– kanonska vizitacija od 1709. godine izrijekom spominje (sada znamo: potvrđuje) orgulje u župnoj crkvi sv. Križa i navodi ime orguljaša Martina **Kernca**;¹⁰

– pavlinska crkva sv. Ane, prema Šabanovu ispisu iz *Spisá lepglavskoga samostana* (AH, fasc. XIX, nesign. spis), dobila je 1772. godine – za superiora Stjepana **Demšića** – između ostale prinove i “nove orgulje”;¹¹

– Šabanu smo zahvalni i za podatak o orguljskoj službi u Križevcima o. Josipa **Vogt/s/pergera** (umrloga 1735.);¹²

– kanonska vizitacija od 1754. godine navodi postojanje orgulja na koru kapele Marijina Navještenja;¹³

– kanonska vizitacija od 1796. godine – potvrđujući postojanje orgulja u crkvi sv. Križa – ističe “dobre orgulje” u prije spomenutoj crkvi sv. Ane, od 1786. ne više pavlinskoj već župnoj;¹⁴

– i, kao posljednji podatak, u ovo stoljeće možemo – po svemu sudeći – staviti višestavačnu skladbu s jednostavnim naslovom SACRUM CRISIENSE, tj. (drugu) *Križevačku misu* (u C-duru), zapisanu (kao i ona Prva) na dva crtovlja: prvo za melodiju a drugo za pratnju u lijevoj ruci.

Prvi koji ju je zapazio i o njoj među svojim papirima ostavio osnovni opis s jednoglasnim ispisom početaka pojedinih stavaka, bio je L. Šaban, ali se on, međutim, nije detaljnije pozabavio njome.

Misa se nalazi u (varaždinskom) kantualu (zborniku) za Šabanovom signaturom R-A 1, koji je (kantual) g. 1731. ispisao već spomenuti o. Konrad **Potočnik**. Obuhvaća str. 56–71 i nema (5.) stavka *Benedictus*, a ni tonsku građu za tekst u *Credo* od *Et resurrexit...* do *cujus regni non erit finis*. Svi (ispisani) stavci kao i pojedini odsjeci u njima izniču iz istog tematskog materijala koji se može iskazati ovim četverotaktom:

To znači da je i ova, kao i ona ranije razmatrana *Misa* radena tenikom monotematičnosti, što pridonosi njezinoj stilskoj cjelovitosti. S obzirom da joj je grafički zapis donesen u notama kraćih vrijednosti od onih u prethodnoj *Misi* (u a-molu), opasnost monotonije koju može izazvati tehnika dosljedno provedene monotematičnosti ovdje je svedena na gotovo zanemarljivu mjeru.¹⁵

Po tom grafičkom zapisu a još više po stilskim značajkama potpisani joj nastanak stavlja tijekom druge polovice 18. stoljeća. U njemu/njoj je ona ubicirana toliko koliko je prva *Misa* ubicirana u prethodno stoljeće. To se (za drugu *Misu*) učinkovito moglo zaključiti nakon njezina prvog suvremenog izvođenja u Varaždinu 29. rujna 1994. u okviru *Varaždinskih baroknih večeri*, a potom prilikom (i) kasnijih izvedbi.¹⁶

Što se tiče mjesta njezina nastanka, vrijedi ono što je navedeno za prvu *Misu*. Bilo da je (kao i ta) nastala u Križevcima ili u gradu samo izvođena, ona je zajedno s prvom krunski svjedok/dokaz glazbenog života istoga u

opisanim stoljećima. Istodobno je prilično čvrsto uporište za pretpostavku da su objema (misama) morala prethoditi stanovita glazbena zbivanja u ranijim vremenima. U njima su, naime, stvarani (nužni) uvjeti bilo za kreativno bilo samo za reproduktivno ubiciranje tih misa u ovoj sredini.

Šteta što razmatranje glazbenog života Križevaca u ovom “drugom” stoljeću njegova dokumentiranog trajanja nije moguće završiti kao ono “prvo”: nije, naime, (bar koliko se u ovom trenutku zna) spoznata osoba koja bi kao Tomo Kovačević rođenjem potekla iz Križevaca.

3. Inauguriran francuskom revolucijom (1789), romantizam kao novo stilsko razdoblje u umjetnostima – znakovito ne samo za (čitavo) 19. stoljeće već i uopće – između novih zasada iznjedrio je možda najznačajniju: *demokratizaciju umjetnosti*, tj. otvaranje njih prema svim ljudima bez obzira na vjeru, spol i svjetonazor.

Primijenjena na glazbenu umjetnost, ta je zasada vrlo brzo našla plodno tlo i u našim krajevima. S jedne strane potvrđivala se osnivanjem dobrovoljnih/privatnih glazbenih društava – tada nazivanih ili *Musik-Institut/Musik-Verein* ili (na latinskom) *Musices Institutum/Institutum Musices* – sa glazbenim školama ili bez njih, ili osnivanjem tzv. glazbenih učionica pri osnovnim školama, nazvanim normalama.

U tome su se, ovaj put stjecajem naklonjenih okolnosti, u Hrvatskoj na prvom mjestu našli Križevci: u ovom gradu – koliko je poznato – već 1813. godine osnovan je – u spisima na latinskom jeziku *Musices Institutum* a na njemačkom *Musik-Institut* – po čemu je on doajen u našoj zemlji! Iako o njemu – osim navedene činjenice – do 1829. godine znamo jedino da je postojao, o njegovu djelovanju – možda i u skromnim razmjerima – možemo naslućivati na temelju onoga što se zna o tadašnjem radu takvih društava u Varaždinu i Zagrebu (od 1827.) kao i u Osijeku (od 1830.): bilo je to priređivanje glazbenih akademija, koncerata i sl. A križevački *Institutum Musices* je to mogao, jer je u njemu djelovao i (manji) orkestralni sastav.¹⁷

Djelujući tako sa svojom glazbenom školom u kojoj se – kako navodi B. Rakijaš – učilo sviranje na klarinetu, fagotu, rogu, trublji i orguljama sve do 1859. godine, on se zgasnuo, a njegova škola postala je, doduše zasebna jedinica s nazivom Glazbena učionica ali u sklopu Glavne škole/normalke. Podaci o njoj – osim kraćeg prekida između 1866.–1869. – postoje do 1888. godine, a kao učitelji navode se kapelnici Gradske glazbe, osnovane 1871.: Ivan **Laksar** (1859.–1881.), Ljudevit **Križe** (1881.–1882.) i Ivan **Jeržabek** (1882.–1888.). Godine uz njihova imena – uključujući i trogodišnji prekid – jamče njezino gotovo 30-godišnje (može se smatrati) plodonosno djelovanje u ovoj sredini.¹⁸

Prikazom rada Glazbene učionice u sklopu Glavne škole/normalke mi smo u stvari zašli u drugu polovicu

prošloga stoljeća. Spomenuli smo osnivanje Gradske (li-mene) glazbe (1871.) kojoj je, međutim, kako navodi Fran **Gundrum S. Oriovčanin**, prethodila glazba "male garde", osnovana "burne" 1848. godine.¹⁹

Isto tako početkom druge polovice 19. stoljeća dolazi do osnivanja Hrvatskog pjevačkog društva »Zvono« (1864.), a krajem stoljeća i pjevačkih zborova »Plug« (u sredini Gospodarskog i šumarskog učilišta u gradu) i »Slavulj« (zbor križevačkih đaka i studenata). Za razliku od kratkotrajnog djelovanja ta dva "prigodna" zbora, »Zvono« je – posebice dok ga je vodio Nikola **Vukić** (od 1889.) kada je doseglo svoju apogeju i 1904. proslavilo 40. obljetnicu djelovanja²⁰ – radilo do pred početak I. svjetskog rata (1912.).²¹

Zajedničko djelovanje svih navedenih glazbenih tijela – bez obzira na njihovo stvarno trajanje – pridonosilo je prilično intenzivnom glazbenom životu grada. Da su uspjela nastojanja na obnavljanju Glazbenoga zavoda, potaknuta iste godine kada je osnovano pjevačko društvo »Kalnik«, glazbeni život bio bi još intenzivniji. Ali i bez Zavoda, bio je onakav kakav je bio i u drugim (Križevcima sličnim) gradovima tada – nažalost još uvijek – razjedinjene Hrvatske.

Što se tiče glazbenih djelatnika proisteklih iz Križevaca u prvoj polovici 'trećeg' stoljeća njegova, dokumentacijom neusporedivo bogatijeg, života od prethodna dva stoljeća, iz njega je rođenjem potekao jedino Alberto Ognjan pl. **Štriga** (1821.–1897.). Međutim, spominjanje njegova imena nameće navođenje grofice Sidonije **Rubido-Erdödy** (1819.–1884.), Zagrepčanke, koja je od 1863. do smrti živjela u Gornjoj Rijeci. Njih dvoje su u mladenaštvu bili vrlo intenzivno povezani s glazbom: na svojim leđima – kao nosioci glavnih uloga – iznijeli su praizvedbu i još 6 izvedbi prve novije hrvatske i (uopće) južnoslavenske opere *Ljubav i zloba* V. Lisinskoga (1819.–1854.). Kasnije se – nakon početnih uspjeha na pjevačkom području – Štriga posvetio vinogradarstvu i (kao pravnik) arhivistici, a Sidonija je svoje umjetničke ambicije podredila odgajanju svoga sina.

U drugoj polovici stoljeća iz Križevaca su rođenjem potekli istaknuti vokalni umjetnici Olivia **Vugrinčić-Perenčević** (1883.–1976.), Milena **Šugh-Štefanac** (1884.–1957.), Marta **Pospišil-Griff** (1892.–1966.), a iz obližnjeg Vojakovca Pajo **Grba** (1898.–1972.), zatim skladatelj i dirigent tamburaških orkestara Milutin **Farkaš** (1865.–1923.), pa muzikolog i glazbeni kritičar Stanislav **Stražnicki** (1883.–1945.) te Milan **Grlović** (1852.–1915.), novinar ali također i glazbeni kritičar, kao i dirigent Oskar **Smodek** (1890.–1930.). U Miholjcu je 1892. rođen skladatelj i melograf Zlatko **Špoljar** (†1981.), kome ovaj grad 1992. godine dolično obilježi 100. obljetnicu rođenja.²²

Na kraju ovog odsjeka dodajemo, da je u Križevcima od 1883. do smrti (1933.) djelovao (mjesni) "osnivač" dinastije graditelja orgulja Josip **Erhatic** (rođen 1846.),

koga je u tom poslu naslijedio sin Viktor (1878.–1960.) pa unuk Branko st., rođenjem (1910.), djelovanjem i smrću (1975.) Križevčanin – pripadnik 20. stoljeća.

4. U 20. stoljeću Križevci, što se tiče glazbenog života, ulaze s potvrđenim pravilima HPD »Kalnik«, osnovanog prethodne (1899.) godine, koje će (društvo) otada do danas – iako s prekidima za vrijeme I. i 2. svjetskog rata – predstavljati okosnicu iole značajnijih glazbenih manifestacija u gradu a i u njegovoj okolini. O tome, uostalom, bjelodano svjedoči edicija Renate **Husinec** i Petra **Delića** s naslovom *To je HPD »Kalnik«*, objavljena 1992. godine.

Potom, početkom trećeg desetljeća (1922.) glazbeni život grada obogaćen je obnavljanjem rada Glazbene škole. Premda (do 1941.) djeluje u sastavu osnovne škole, ona do prekida u ratnim godinama zajedno s »Kalnikom« pridonosi intenzivnosti glazbenog života ove sredine. Nastavljajući kao samostalna ustanova s imenom »Alberto Ognjan Štriga« svoj rad od 1945. do danas, ona je uz »Kalnik« druga os glazbenog života Križevaca.²³

Treću os predstavljaju (nazovimo ih) "privatni" glazbeni djelatnici, bilo rođeni i djelujući u gradu (npr. Ivanka **Konfic**), bilo u njemu usputni namjernici duže ili kraće vrijeme (npr. Jakob **Armano**, Slavko **Ećimović**, Božidar **Brozović**, Vjekoslav **Hranilović** i dr.) Njima (reda radi) možemo pridružiti glazbenike, rođene izvan Križevaca ali s njima povezani obiteljskim vezama, kakve su (npr.) u slučaju maestra Vladimira **Kranjčevića**.²⁴

Posebnu grupu glazbenika – Križevačku "moćnu gomilicu" – tvori krug skladatelja rođenih u Križevcima: najstariji mu je član Alfred **Švarc** (1907.–1986.), zatim nešto mlađi Božidar **Mohaček** (1916.–1944.), te najmlađi Dubravko **Detoni** (1937.). Svaki od njih – bez obzira gdje je djelovao i stvarao – obilježio je na svoj način a prema vlastitom stvaralačkom afinitetu vrijeme svog skladateljstva: Švarc brojčano bogatim opusom novoromantične glazbene izričajnosti u duhu (tzv.) kozmopolitske orijentiranosti, Mohaček (nezahvalne životne sudbine) s naglaskom na glazbeni izraz ležernije sadržajnosti, a Detoni s modernošću koja se nerijetko iskazuje i hepeningom.

Tako se, eto, onaj skromni glazbeni izvorčić čiji smo ti-jek stjecajem okolnosti počeli pratiti tek od 17. stoljeća, vremenom razvio u rijeku koje znakovitu veličinu valja respektirati te joj u novom mileniju poželjati sve uspješniji i činjenicama bogatiji protok.

Potpisani se nadao da će ovaj (svoj) oris razvoja (tzv.) umjetničke glazbe u Križevcima završiti prikazom brojnih primjera s područja (tzv.) narodnoga glazbenog stvaralaštva u ovoj sredini. Jer je jasno, da je uz prvu glazbenu izričajnost jednako (ako ne i intenzivnije) trajala i afirmirala se ona druga anonimnog (pa zato narodnog) stvaralaštva, da bi se obje stopile u skladnu cjelinu.

Kad ono: jedva je pronašao – i to zaslugom Franje Ksavera **Kuhača** – u njegovoj tetraloškoj zbirci *Južnoslovenske narodne popievke* objavljena dva napjeva iz Križevaca (*Dođi dušo!* i napitnice *Vince se je pilo*) te četiri (napjeva) iz bliže “Križevačke okolice” (*Gda mi dojdeš?*, *Večerajte, mene ne čekajte*, *Miši prave svatove* i ladarski *O jabuka zelenika*) pa tri iz Herešina u “Križevačkoj županiji” (*Od zla roda nek nema poroda*, *Pazi care na Hrvate!* i *Mačak*).²⁵

Prema usmenom iskazu istaknutoga hrvatskog etnomuzikologa akademika Jerka **Bezića** potpisanom, dosad se **nitko** nakon Kuhača do danas od hrvatskih melografa nije našao ponukan pozabaviti se sakupljanjem narodnoga glazbenog blaga ovoga kraja. A vjerovati je da ga usprkos zapljuskivanju drugačijih glazbenih strujanja još uvijek ima.

Na kraju preostaje uputiti apel glazbenim djelatnicima Križevaca i njegove okolice: čuvajte glazbene arhivalije današnjice za sutrašnjicu; pristupite bilježenju narodnih napjeva ove sredine – urbane odnosno ruralne – da oni koji još traju ne nestanu u moru zaborava.

ZUSAMMENFASSUNG

Unter den Städten mit dem jahrhundertelangen historisch gesicherten Bestehen, in denen die Betrachtung des Verlaufs des gesamten Musiklebens aus vielen Gründen mit großen Schwierigkeiten verbunden ist, befindet sich allem Urteil nach an erster Stelle Križevci. Während man, nämlich, in anderen unseren Städten, wenn nicht vom Anfang an dann doch von dem 16. Jahrhundert weiterhin, mit gewisser Sicherheit und Kontinuität die Entwicklung des Musiklebens verfolgen kann, in Križevci ist ihre Komponente Abhandlung aufgrund der bewahrten Dokumentation erst seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts möglich. Man kann natürlich für die Stadt Križevci solche kleine “Beweisteine” auch für die frühere Zeit finden; sie sind aber sehr selten und in einer Diskontinuität “gesät”. Er war möglich, folgende zu sammeln: zwei gehören dem 17. Jahrhundert (Vorhandensein einer Orgel schon im Jahre 1641 in der Stadt und die Erwähnung des Namens des Organisten P. Euzebije Buzjaković, der zwischen 1636 und 1689 lebte; die aufbewahrte Messe mit dem Titel Sacrum Crisiense Maius... von unbekanntem Autor aus dem selben Jahrhundert) und fünf dem 18. Jahrhundert:

– *musikalische Tätigkeit von Tomo Kovačević (1664–1724) aus Križevci;*

– *die Erwähnung einer Orgel in der Pfarrkirche und des Organisten Martin Kernc;*

– *Vorhandensein einer Orgel in der Paulinerkirche;*

– *Organistendienst von P. Josip Vogt/sperger, gestorben 1735;*

– *Vorhandensein einer Orgel in der Kapelle der Marienverkündigung;*

– *aufbewahrte (zweite) Messe von Križevci (Sacrum Crisiense) im C-dur, Autor unbekannt.*

Im 19. Jahrhundert wurden gegründet:

– *das Musikinstitut (im Jahr 1813) mit der Musikschule (=Musikklassse);*

– *die Musikkapelle (im Jahr 1871) und*

– *die Gesangchöre – einer, “Zvono” genannt (im Jahre 1864 gegründet), wirkte bis zum Ersten Weltkrieg.*

Aus Križevci stammt auch Albert Ognjan von Štriga (1821–1897), bekannter illyrischer Musiker. Mit der Region von Križevci (Gornja Rijeka) ist das Leben und die Tätigkeit von Gräfin Sidonija Rubido-Erdödy (1819–1884), der ersten kroatischen Primadonna, verbunden.

Seit der Mitte des neunzehnten Jahrhunderts gibt es mehrere Musiker, die in Križevci geboren wurden oder dort gewirkt haben. Es ist auch der Chor “Kalnik” (gegründet 1899) und die Musikschule “A. O. Štriga” zu erwähnen. Von den bedeuteten zeitgenössischen kroatischen Musiker wurde 1937 in Križevci Dubravko Detoni geboren. Durch Familienbeziehungen ist Dirigent Vladimir Kranjčević (geboren 1936) mit dieser Stadt verbunden.

So ist aus dieser bescheidenen Musikquelle, derer Leben wir dank Umständen erst seit dem 17. Jahrhundert verfolgen, mit der Zeit ein Fluß entstanden, dessen zeichenhafte Größe zu respektieren sei.

BILJEŠKE:

1. Ovaj dosad neobjavljeni tekst nastao je u godini obilježavanja 740. obljetnice Križevaca i tom prilikom pročitano je na Znanstvenom skupu 15. studenoga 1993.
2. Usp. J. Buturac, nav. dj., Križevci 1991, 69.
3. Usp. L. Šaban, nav. dj., *Varaždinski zbornik 1181.–1981.*, Varaždin 1983., 324.
4. Vidi nastavak teksta
5. Usp. *Sveta Cecilija* 11/1917., sv. II, glazbeni prilog.
6. Nav. dj., sv. II, 72.
7. Usp. nav. dj., 326.
8. Danas (1995.) je, na temelju rezultata marljivog istraživanja o. Franje Jesenovića, glazbenika/regensa chori u varaždinskoj franjevačkoj crkvi moguće dokraja razjasniti praznine koje nam je ostavio Dugan st. u citiranom (svom) komentaru iz 1917. godine. Tako:
 - u Varaždinu (fran. samostanu) nema te “njegove” mise, a nedostaju stranice na kojima bi se zapis mogao nalaziti. Međutim, naći ju je u zapisu na dva crtovlja u tri kantuala i to u
 - a) zagrebačkom s naslovom *Index sacrorum choralium* (iz 1732., sign. XXII R-A I, fran. samostan) s nazivom *Sacrum Zagrabiense maius* i s dodatkom na dnu I. stranice “rebaptisatum Crisiense” (“prekrštena [u] Križevačku”) i s potpuno skladanim *Credom*;
 - b) čakovečkom (s istim naslovom, iz 1735., sign B-32 trezor 4, fran. samostan) s nazivom *Sacrum Crisiense* (str. 62-71) i s potpuno skladanim *Credom*;
 - c) virovitičkom (s naslovom *Conventus Crisiensis*, bez podataka o sign.) s nazivom *Missa s. Bernardini* (koji navodi i Dugan st. u komentaru), ali bez godine nastanka kantuala.
9. Najnovija istraživanja, obavljena zbog priredivanja novog (četvrtog) izdanja istoga zbornika, više su pojasnila pripisivanje toga pothvata Kovačeviću.
10. Usp. J. Buturac, nav. dj., 18.

11. Podatak iz zapisa u Šabanovoj ostavštini, za uvid u koju autor ovog teksta zahvaljuje dr. E. Stipčeviću.
12. Usp. navod u bilj. 2, 324.
13. Usp. J. Buturac, nav. dj., 21.
14. Nav. dj., 19.
15. Nje se, prema Šabanovim riječima, možda bojao Dugan, pa u onoj svojoj verziji (prve *Mise*) ispustio *Credo* kao najduži stavak.
16. Suvremenu partituru te *Mise* načinio je autor ovog teksta na osnovi xerox-kopije, dobivene iz varaždinskog franjevačkog samostana dobrotom prije spomenutoga o. Jesenovića, na čemu mu iskreno zahvaljuje.
 Nakon izvedbi iste *Mise* o. Jesenović je zapazio da u kantualu sa sign. R-A 2 (koji se također čuva u istom samostanu kao i R-A 1) postoji (tonskom građom) gotovo identična ovoj *Misi Misa* zapisana, s nazivom *Sacrum sancti Gregori* (str. 21–32), teško čitljivim rukopisom ali sa *Credom* skladanim u cijelosti. Ne samo s njim, nego i s napomenom (nakon *Sanctusa*) da se *Benedictus* izvodi "ut incarnatus est" a "Hosanna ut supra" (tj. ona iz *Sanctusa*) te, s ponešto izmijenjenim ponavljanjem završnih (6) taktova, svršetak stavka *Agnus Dei*.
 Zahvaljujući o. Jesenoviću (i) na tom upozorenju te na pribavljanju odgovarajućih stranica iz te druge ("dubl") *Mise*, priređivač (L. Ž.) preuzeo je i izradio navedene "novine" te ih – s napomenom za *Benedictus* – donosi u Dodatku (svoje) partiture, ostavljajući njihovo moguće interpoliranje u izvođenje *Sacrum-a Crisiense* na volju izvođačima.
17. O počecima rada tog Instituta i o djelovanju do prestanka 1859. godine vidi u tekstu B. Rakijaša Tragovi postojanja križevačkog Glazbenog zavoda početkom XIX. stoljeća, *Križevački zbornik I.*, Križevci 1970., 159-164.
18. Nav. dj., 153.
19. Usp. Fr. G. S. Oriovčanin, *Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848.*, Zagreb 1904./pretisak Križevci 1991., 10.
20. Usp. isti autor, Jubilejski spis Hrv. pjevačkog društva »Zvono« 1864.–1904., Križevac 1904.; o proslavi v. str. 78-82 s fotografijom pjevačkog zbora na posljednjoj (84.) strani.
21. To potvrđuje Karlo Häusler u svom tekstu *Zvono izpod Kalnika* kad navodi da je "prošle nedjelje kao u predvečerje pokladnoga utorka" priređen "Koncerat s plesom hrv. pjevačkog društva »Zvono« u prostorijama Narodne čitaonice" (...). Usp. *Hrvatska sloboda*, Zagreb IV/1911., br. 50. Na ovom podatku kao i na zdušnom skupljanju iole recentnije građe autor ovog teksta od srca zahvaljuje svom prijatelju i kolegi sa studija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu prof. Petru Deliću: bez njegove izdašne pomoći ovaj bi prikaz glazbenog života Križevaca bio mnogo siromašniji.
22. Popis je preuziman iz edicije R. Milosavljević, *Leksikon Križevčana*, Križevci 1988.
23. Za kraći oris rada te škole usp. ediciju *Razvoj muzičkog školstva u SR Hrvatskoj 1788.–1968.*, Zagreb 1968., 48.
24. Njegovim zalaganjem 14. listopada 1993. izvedena je na javnom koncertu (u župnoj crkvi sv. Ane) *Križevačka veća misa/Sacrum Crisiense maius*.
25. Herešin je selo blizu Koprivnice.

ORGANOLOGIJA

Zagrebački kantual

(Zbornik, 1732.)

Franjo Jesenović, Bjelovar

Kaptolski su franjevci prisutni u Zagrebu više od sedamsto godina, držeći postojano svoj položaj "in area venerabilis Capituli" (na području časnoga Kaptola).

Tijekom dugog vremenskog razdoblja u samostanu se mnogo toga izgubilo, veliki dio su progutali česti požari, puno toga je uništeno kod preseljavanja, a sve bi nam to pružilo cjelovitiju sliku bogata života i mnogostrukog djelovanja franjevaca u "bijelom gradu".

Oni su u svako vrijeme bili bliski najširim slojevima naroda i prema njima su usmjeravali svoje djelotvorno služenje, ne samo dušobrižničko, nego i prosvjetno i medicinsko, a osobito su se zalagali na polju kulture.

Pretpovijest samostana je povezana s pobožnom predajom o boravku sv. Franje Asiškog u Zagrebu. Dok franjevci za trajno dolaze u grad i osnivaju samostan četrdesetih godina XIII. stoljeća. On je s još nekim samostanima u Hrvatskoj bio pripojen Ugarskoj franjevačkoj provinciji, a 1661. godine osniva se nova provincija koja dobiva naslov: *Provincia Sclavoniae S. Ladislai Regis* – Slavonska Provincija sv. Ladislava kralja sa sjedištem u Zagrebu. Istom tada samostan i crkva dobivaju današnji izgled.

Od tog vremena možemo pratiti i franjevačku crkvenu glazbenu baštinu. Ona se širila premještajima franjevaca glazbenika. Dolaskom u nove samostane oni su donosili ne samo svoje znanje, umijeće i iskustvo, nego i note kojima su se služili. Tako je unutar provincije kolala ista crkvena glazbena baština. Iste mise i ostale crkvene skladbe izvodile su se u Zagrebu i Varaždinu, Krapini i Čakovcu, Virovitici i Križevcima.

U drugoj polovici XVII. stoljeća, potiskujući koralno pjevanje, u franjevačkim se crkvama počinje izvoditi barokna crkvena glazba, osobito mise. Od njih će se u slijedećem stoljeću oblikovati kantuali/zbornici.

Strahujući pred opasnošću nove barokne glazbe u crkvi, Uprava provincije je ipak bila mišljenja da ona nipošto ne ugrožava duh liturgijskog pjevanja. Uz orgulje koje redovito prate pjevanje u crkvi, ona na velike blagdane ipak dopušta i umjerenu upotrebu drugih glazbala, s time da se glazba u crkvi instrumentalnim sastavom ne izjednači s glazbom u kazalištu.¹ Našlučuje se da franjevci u crkvi nisu koristili velike instrumentalne sastave, već da su upotrebljavali dvije violine i kontrabas, a ritetko su koristili puni gudači sastav: od ostalih instru-